

”Vi [...] önskar bara, att någon lat
finnpojke också skulle bli förvandlad
till tomte och fara över vårt eget
land, de tusen sjöarnas land”

Barnen i Finland skriver till Selma Lagerlöf

RUBRIKEN OVAN ÄR ETT citat från ett brev som eleverna i ”III förb. klassen” i Kymmene bruks svenska samskola skrev till Selma Lagerlöf den 24 april 1923. Brevet ingår i Selma Lagerlöf-samlingen vid Kungliga biblioteket i Stockholm i den så kallade barnbrevsamlingen. Brev från barn i Finland finns med några få undantag i samma del av samlingen. Alla återgivna citat i denna text är hämtade från denna del utom i några fall då breven, till följd av att de har blivit felaktigt placerade bland breven från Sverige, har hämtats från samlingen med brev från Sverige.¹ Begreppet barn kommer i det följande att omfatta även ungdomar enligt den definition som är vedertagen inom forskningen i barn- och ungdomslitteratur. I enlighet med lagstiftningen ersätts egennamn i de flesta fall med fingerade namn. Citat från brev redovisas utan korrigeringar av eventuella sak- eller språkfel och i samband med en del brev ges inte uppgift om barnens ålder, vilket beror på att barnen inte själva har lämnat upplysning om denna.

Nedan följer inledningen av brevet från eleverna i Kymmene svenska samskola:

---

1. Barnbrev, övriga länder, alfabetisk svit Amerika–Frankrike L1:1h:5:1; Barnbrev, Sverige 1901–1938, L1:1h:1–6, Selma Lagerlöf-samlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

Kära Tant Selma Lagerlöf!

Tack så mycket för den roliga boken om Nils Holgersson! Vi ha med stort intresse hört den föreläsas under våra stilskrivningslektioner. Många gånger ha vi varit i riktig spänning för lilla Tummetott. Och vi var så rädda, att Smirre räv till slut skulle få tag i honom. Mest nyfikna var vi på hur han skulle bli människa igen. Nu har vi så ledsamt efter Nils Holgersson, att vi så gärna skulle vilja ha en annan lika trevlig bok att trösta oss med.

Det framgår av brevet att eleverna hade läst den första delen av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, utgiven i två delar 1906 och 1907.² Boken var vid tillfället för brevet väl etablerad i den svenska folkskolan och av flera brev från Finland framgår att boken även hade lästs i över ett decennium i den finländska folkskolan. Boken var skriven på uppdrag av Sveriges allmänna folkskolläraforening och avsedd för folkskolan, vilket inte hindrade att den också lästes flitigt i hemmen. De äldsta breven från Finland som tar upp läsning av *Nils Holgersson* i hemmen kommer från barn i Åbo den 6 februari 1907 och i Nådendal den 1 maj 1907. Bokens första del anlände till den svenska bokhandeln i december 1906 och det är imponerande hur snabbt den nådde hemmen inte bara i Sverige utan även i andra länder, som i fallet med barnen i Åbo och Nådendal. I Finland var man tidig med att översätta bokens två delar till finska. *Peukaloisen retket villihanhien kanssa* utgavs 1906 och 1907, således samma år som de båda originalutgåvorna på svenska. En andra upplaga kom 1929 med titeln *Peukaloisen retket villihanhien seurassa* med en dedikation från Lagerlöf: "Nils Holgersson i finsk dräkt skänkes till Finlandsförsäljningen av Selma Lagerlöf."³

Barnbrevsamlingsen omfattar brev som skickades från barn, lärare och föräldrar till Selma Lagerlöf från 1899 fram till Lagerlöfs död 1940. Breven anlände inte bara från Sverige och de nordiska länderna utan även från flera länder i Europa och från andra världsdelar.

---

2. Fortsättningsvis används även kortformen *Nils Holgersson* för *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*.

3. Nils Afzelius, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige av Selma Lagerlöf*, Kungliga bibliotekets utställningskatalog nr 9, Stockholm: Kungliga biblioteket 1956, s. 31.

Barnbrevet är oräknade och olika försök att beräkna antalet har gjorts; uppskattningsvis är antalet mellan 3 000 och 4 000. Brevet är sorterade efter kronologisk och geografisk princip och de har inte tidigare varit föremål för någon mera djupgående forskning.⁴ I en monografi, *Nils Holgersson tur & retur. Barnens brev till Selma Lagerlöf* (2022) publicerade jag den första studien av hela barnbrevsamlingen där brevet analyserades utifrån sina olika kontexter och boken *Nils Holgersson* belystes med fokus på genre, tillkomst och mottagande.⁵ Barnbrevets proveniens är intressant att belysa och i samlingen dominerar brev skrivna i Sverige,⁶ vilket är förväntat. Därefter följer något överraskande ett stort antal brev från Danmark och Tyskland, där representationen från Tyskland är vida större än från Danmark.⁷ Tyskland och Danmark har således en särställning jämfört med andra länder.

I samlingen finns knappt 60 brev från Finland, varav endast ett mycket otydligt brev är författat på finska. Det är högst troligt att fler brev från Finland anlände men av olika anledningar inte har sparats. Av brevet framgår oftast avsändarens hemort och inte överraskande kom närmare hälften av brevet från Helsingfors. Övriga brev skickades från Jakobstad, Vasa, Åbo, Tavastehus, Nädendal, Hangö, Borgå, Mariehamn, Kotka, Kymmene bruk, Viborg och Pellisenranta. Ett brev anlände från Tammerfors. Brevskrivarna kom mestadels från en tämligen homogen grupp, medel- och övre medelklass, och det är borgerliga hem som oftast skildras. Finlands intellektuella elit i Helsingfors representerades genom barn från litterära miljöer och musikerfamiljer med efternamn som Donner, Pingoud och Zilliacus i brevunderskrifterna. Efternamnet Aminoff förekommer också. Även

---

4. Stina Palmberg, *Nils Holgersson flyger över världen. Urval av barnbrev till Selma Lagerlöf*, Stockholm: Natur och Kultur 1958; Gunilla Rising Hintz, "Einleitung", Gunilla Rising Hintz (red.), *Wunderbare Reise ... Materialien zur Rezeption des Werkes Selma Lagerlöfs in Deutschland*. Schriften der Universitätsbibliothek Marburg 85, Marburg: Philipps-Universität Marburg 1998.

5. Maria Ulfgård, *Nils Holgersson tur & retur. Barnens brev till Lagerlöf*, Göteborg & Stockholm: Makadam förlag 2022.

6. Barnbrev, Sverige LI:rh:1:1–6, Selma Lagerlöf-samlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

7. Barnbrev, Danmark LI:rh:2; Barnbrev, Tyskland LI:rh:4:1–4, Selma Lagerlöf-samlingen, Kungliga biblioteket, Stockholm.

barn till lantbrukare och barn med föräldrar som var tjänstemän och arbetare skickade brev, liksom barn från mindre gynnsamma omständigheter. Som framgår kom brev inte bara från de större städerna utan också från landsbygden. Flick- respektive pojkskolor var vanliga vid denna tid och där hölls könen åtskilda, men i materialet finns många brev från samskolor där könen var blandade. Dessa är i majoritet. Breven visar att könsfördelningen bland brevskrivarna är jämnt fördelad med ungefär lika många flickor som pojkar. Fortsättningsvis kommer de brev som tas upp att utgå från det finländska materialet när inte annat anges.

Det äldsta brevet från Finland kommer från Tammerfors och är skrivet av en tolvårig flicka i början av januari 1903. Det är en hästintresserad flicka som skriver med en vacker jämn handstil på ett brevpapper med motiv av tre välformade hästhuvuden. Brevpappret har hon fått i julklapp. Familjen äger en gård med hästar och där bor familjen under sommaren. Flickan redogör ingående för livet på landet, för gårdens djur och landskapet och hon berättar om familjen och fem syskon. ”Pappa är svensk, som Tante till börden och mamma finsk”, skriver flickan och tillfogar att hon har en farbror som bor i Falun. (I Falun bodde även Lagerlöf vid denna tidpunkt.)

Brevet inleds med ”Kära snälle Tante! Huru har Tante kunnat skriva den vackra boken, som heter ’Jerusalem’? Tante har säkert haft bra mycket arbete med den, och ännu två delar. Jag har själv icke ännu läst ’Jerusalem’.” Flickans uppsåt att skriva till Lagerlöf är inte helt lättolkat, hon har inte läst *Jerusalem* och berättar inte i sitt brev att hon har läst något annat verk av Lagerlöf. *Nils Holgersson* har hon dessutom inte kunnat möta, varken i skolan eller i hemmet, eftersom boken inte hade blivit skriven vid tiden för brevet. Av brevet fortsättning framgår att flickan planerar att läsa *Jerusalem*, att boken finns i familjens ägo eftersom pappa gav den till mamma i julklapp och att äldsta storasyster som är 18 år redan har hunnit läsa den. Romanen *Jerusalem* utkom i två delar, 1901 och 1902. Boken omnämns som vacker i flickans brev och eftersom hon inte har läst romanen kan hennes omdöme bero på att omslaget eller den grafiska formgivningen kan ha varit estetiskt tilltalande. Flickans uppfattning kan även grunda sig på vad de vuxna nämnt i sina samtal om boken.

Jerusalem upptar flickans uppmärksamhet och hon visar att hon

är välunderrättad om Lagerlöfs förhållanden: ”Härom dagen såg jag på tidningen, att det fans 11,500 ex af ’Jerusalem’, och att Tante fått 80,000 kronor. Tänk så mycket pengar.” Selma Lagerlöf var en prominent person, en litterär kändis och omskriven i media. Flickan berättar att hon har sett foton från Lagerlöfs hem i tidningen *Idun*: ”I *Idun* såg jag bilder från Tantes arbetsrum, matsalen, salongen och där Tante sitter på verandan, vid skrivbordet [...]” I *Iduns* julnummer i december 1902 publicerades en sju sidor lång artikel med illustrationer; ett porträtt av Lagerlöf utfört av Carl Larsson och sex fotografier från hemmet i Falun.⁸ Flickan berättar att hennes äldsta syster har fått *Iduns* julnummer som julgåva av en storebror och tidningen har uppenbarligen cirkulerat mellan familjemedlemmarna. I artikeln finns även ett foto från författarens barndomshem Mårbacka, vilket vid tillfället för artikeln ännu inte hade återköpts av Lagerlöf. Som rubriken för artikeln ”Selma Lagerlöf, ’Jerusalems författarinna” förespeglar, handlar den om Lagerlöf, hennes författande av romanen *Jerusalem*, om handlingen och moraliska dilemman i verket samt om likheter med andra verk av Lagerlöf. Fotografierna har, förutom i ett fall, inga beröringspunkter med texten och det ges inga upplysningar om upplagens storlek när det gäller *Jerusalem* eller om Lagerlöfs royalty för densamma. Textens abstraktionsnivå där fantasins kraft utreds och Lagerlöfs allegoriska berättarteknik tas upp, ligger avsevärt över vad en tolvåring rimligen kunde förstå. Mot bakgrund av flickans tämligen barnsliga berättande om hästar, syskon och familjens liv var det nog så att flickan bara ägnat sig åt fotona och bildtexterna. Uppgifterna om romanens upplaga och Lagerlöfs ekonomiska förtjänst har flickan hittat i en annan tidning, vilket bekräftar att Lagerlöf var omskriven i flera medier som nådde hemmen i Finland.

Brevet avslutas med en personlig önskan: ”Roligt vore att någon gång, då Tante har tid, få ett kort, eller ett litet bref. Detta skulle glädja mig så mycket. Om Tante någon gång kommer till Finland, hoppas jag Tante icke glömmet, att hälsa på.” Flickans beundran för Lagerlöf går inte att ta miste på, men hon har något orealistiska föreställningar om Lagerlöfs möjligheter att tillfredsställa hennes önskan

8. Hellen Lindgren, ”Selma Lagerlöf ’Jerusalems författarinna”, *Idun. Tidskrift för hemmet* 15, Special Julnummer, 1902, s. 5–11.

om ett besök. Flickans avsikt med brevet kan vara att få uttrycka sin uppskattning och att få berätta för den kända författarinnan om sitt liv och sin familj. Brevet är kontaktskapande. Flickans önskan om svar från Lagerlöf kan tolkas som ett viktigt uppsåt med brevet. Det framgår tydligt att det är ett barn som skriver, och just brev från barn var något som Lagerlöf själv värdesatte mycket högt och hon sparade deras brev i en speciell låda med etiketten ”Dyrgripar” i en bokhylla nära sitt skrivbord.⁹

BREVSKRIVNING TILL EN FÖRFATTARCELEBRITET

Det går inte att undgå betydelsen av kändisskap, upphöjdhet och beundran i barnens brev till Selma Lagerlöf. Också brevskrivandet i sig är en del av upprätthållandet av Lagerlöfs roll som celebritet inom den litterära offentligheten.¹⁰ Detta är fallet med brevet från flickan i Tammerfors som visar både på familjens och mediers roll och på Lagerlöfs eget agerande inom offentligheten. Lagerlöf valde medvetet att exponera sig och sitt hem i medier och att medverka i publika sammanhang – inte minst i de manliga domänerna, och hon höll föredrag för allmänheten. De tre aktörerna Lagerlöf, medier och allmänheten skapade och upprätthöll kändisskapet. Allmänhetens roll bestod av inköp och läsning av hennes verk, teater- och biobesök då hennes verk sattes upp på film eller teaterscenen och av en engagerad konsumtion av medier vid tillfällen då hon förekom med egna texter eller var föremål för artiklar och reportage. Även genom att delta vid hennes offentliga framträdanden, skicka personliga hyllningar vid hennes bemärkelsedagar och genom besök i hennes hem Mårbacka och inköp av souvenirer, vykort, foton av Lagerlöf och sällskapsspel baserade på hennes verk, upprätthöll allmänheten kändisskapet. Inte minst genom sitt brevskrivande till Lagerlöf medverkade allmänheten till upprätthållandet av författarcelebriteten. Från den vuxna allmänheten finns omkring 44 000 brev till Lagerlöf bevarade i Kungliga

9. Ulfgard, *Nils Holgersson tur & retur*, s. 99, 188.

10. Begreppet författarcelebritet används enligt Andreas Nyblom, *Ryktbarhetens ansikte, Verner von Heidenstam, medierna och personkulten*, Stockholm: Atlantis 2008.

biblioteket.¹¹ Att barn skrev till en författare var således inte en isolerad företeelse och inte heller var det ett uttryck för en barnaktivitet. Med andra ord var det en allmänt utbredd verksamhet som barnen delade med de vuxna och det fanns vuxna förebilder. Dessutom fanns det inte sällan vuxna i barnens närhet som tog initiativ till att barnen skrev till Lagerlöf. Ytterligare en faktor som bidrog till brevskrivandet var den allmänna skolplikten och den utbredda läskunnigheten i många länder och den tämligen goda förtroendet med brev som genre. Det relativt goda välbefindandet tillät inköp av kuvert, vykort och brevporto. Det finns dessutom inte så få brev i hela barnbrevsamlingen från barn i familjer med begränsade ekonomiska resurser. Det är brev som är skrivna utanför en skolkontext och så är fallet även från barn i Finland.

I breven från de finländska barnen skildras flera gånger samspelet mellan de tre aktörerna som upprätthöll Lagerlöfs kändisskap och hur upprätthållandet blev en angelägenhet som barnen delade med de vuxna. Ett tydligt exempel är firandet av Runebergsdagen 1912 då Lagerlöf var inbjuden att hålla festföredraget om Karl August Tavaststjerna i solennitetssalen på Helsingfors universitet. Lagerlöf var vid tillfället iklädd sin vackraste klänning i sidenbrokad, den som hon bar när hon mottog Nobelpriset i litteratur 1909. I solennitetssalen gestaltade hon rollen som författarcelebritet. Resan till och från Finland skedde med båtförbindelsen som gick mellan Stockholm och Åbo. Vid ankomstdagen, under resan från Åbo till Helsingfors, försenades tåget med flera timmar eftersom det stannade vid flera stationer där allmänheten hyllade Lagerlöf och kvinnodelegationer sjöng. Under sin veckolånga vistelse i Finland reste Lagerlöf mellan olika städer och hon blev firad, ibland under former som liknade ett statsbesök. I Borgå hade barnen fått ledigt från skolan för att uppvakta med flaggor i händerna. När Finlands Kvinnors Nationalförbund inledde sin fest dirigerade Jean Sibelius sin symfoniska dikt "Finlandia" och Lagerlöf bars in i gullstol. Om festligheter, högtidstal och tågtransporter rapporterades det ivrigt i såväl svenskspråkiga och finskspråkiga

---

11. Jenny Bergenmar & Maria Karlsson, *Lagerlöfs läsare. Allmänhetens brev till Selma Lagerlöf*, Göteborg & Stockholm: Makadam förlag 2022, <https://doi.org/10.22188/kriterium.39.h>.

tidningar i Finland, som i tidningar i Sverige.¹² Människor samlades runt Lagerlöf och hon var mycket upptagen. Vid ansträngningarna att få hylla henne kunde engagemanget involvera även barn, vilket denna flicka i Åbo berättar om i ett brev till Lagerlöf dagarna efter hennes Finlandsbesök:

Snälla Fröken Lagerlöf.

Jag är en liten skolflicka i Åbo och min faster bor i H:fors. När faster tyckte så mycket om Fröken Lagerlöf, så skrev hon till Fröken, men ville icke själv besvara Fröken i H:fors när där gick så många människor hos Fröken. Då fick jag löfte att här i Åbo i fasters ställe räcka brevet i Frökens hand och se Fröken i ögonen, men jag kom för sent till båten emedan järnvägsbommen gick ned.

Flickans brev vittnar om hur barn var motiverade att utföra handlingar som uttryckte aktning för Lagerlöf, och hennes bemödanden med fasterns brev och hennes förväntan inför mötet med Lagerlöf ger en bild av den uppskrivade stämningen. Att flickan efter det uteblivna mötet skrev ett eget brev visar också på hennes eget initiativ vid hyllandet av Lagerlöf.

I följande exempel kommer även föremål av olika slag med anknytning till Lagerlöf att tas upp eftersom de spelade en viktig roll för barnen genom att skänka dem glädje och även gav dem status i kamratkretsen. Det senare framkommer i flera brev i barnbrevsamlingen. Föremålen höll föreställningen om författarcelebriteten vid liv och såväl de vuxna och barnen som Lagerlöf själv var inbegripna i aktiviteter runt dessa.

I hemmet hos flickan i Tammerfors framgår hur de vuxna familjemedlemmarna introducerade Lagerlöfs verk i flickans värld och hur medier gav flickan stoff när hon skrev sitt brev till Lagerlöf. Hos flickan som skulle överlämna brevet till Lagerlöf i Åbo sker samspelet däremot bara mellan en enskild vuxen och ett barn. I flera brev framkommer även hur Lagerlöf själv underhöll barnens föreställning

---

12. Git Claesson Pipping & Tom Olsson, *Dyrkan och spektakel. Selma Lagerlöfs framträdanden i offentligheten i Sverige 1909 och i Finland 1912*, Stockholm: Carlsson 2010, s. 223–229; Anna Nordlund, *Selma Lagerlöf. Sveriges modernaste kvinna*, Stockholm: Max Ström 2018, s. 223–229.

om författarcelebriteten genom gåvor och det skedde inte sällan på anmodan av barnen själva. Ett exempel som illustrerar detta är ett brev från en flicka i Jakobstad i februari 1909:

Kära Tant

Jag går i samskolan. Jag hat läst Nils Holgersson och tycker bra om den och skulle vilja ha tants fotografi skulle tant vara snäll och skicka åt mej ett då skulle jag bli så glad.

Jag skulle vara så glad om tant skickade. Men kanske tant har så många att skicka åt så att det inte räcker något åt mej men nog skulle jag vara glad om jag skulle få ett fotografi av tant. jag är tolv år och flicka. Tant skall inte kasta bort sjärnan för den har jag fått av min Lärarinna.

Fotot som flickan önskar är inget hon tar för givet att hon ska få, Lagerlöf har ju många att skicka till. Det framgår att flickan har skickat en stjärna men hon har inte på något sätt antytt att stjärnan gavs för att beveka Lagerlöf att skänka henne ett foto. Den avslutande delen i citatet, uppmaningen att bevara stjärnan som flickan har fått av sin lärarinna, kan tolkas som ett uttryck för den tillgivenhet som många barn visar Lagerlöf och att hon litar på att Lagerlöf ska vara aktsam om gåvan. Flickan kommenterar inte stjärnan och inget berättas om bakgrunden till att hon har fått den. Det var vanligt i skolans undervisning att barn belönades med stjärnor, oftast guldstjärnor. Om det rört sig om en sådan stjärna, har flickan skickat en gåva som hon själv förmodas värdesätta högt. Ser man till utförandet av flickans brev kan man få intrycket att stjärnor kanske inte var så vanliga i flickans fall, och förhåller det sig så var gåvan verkligen värdefull.

En bön om Lagerlöfs fotografi är ett av de vanligaste önskemålen som framförs, liksom en anhållan om hennes autograf. Lagerlöf ombesörjde att hennes medhjälpare skickade foton och autografer till brevskrivare. Följande brev skrivet 1930 av en tioårig flicka i Helsingfors är ett exempel på ett tacksamt barn:

Det var en riktigt stor dag, då jag fick edert brev. Då jag anlände från skolan, kom min moster mig med ett brev i handen emot. Jag undrade vad detta skulle vara för ett brev, då jag såg Svenska 15öres Frimärket på. Jag öppnade med darrande händer kuvertet och drog

ut – ett kort med edert Bild. [...] [J]ag o. min Moster gingo till Stockmanns Varuhus på Unionsgatan, och Moster köpte för sig själv en Linjal och för mig en liten Bildram och sade: ”I den här ramen skall du sätta Selma Lagerlöfs Bild”.

Flickan skickade även ett foto av sig själv och i brevet förklarar hon att: ”[d]en lilla Photographien är bifogat är jag. Avsikten är att ni skulle se huru en tacksam läsare ser ut”. Efter en hjärtlig hälsning följer flera post scriptum: ”P.S. Ert kort hänger mellan min väggkalender och min mormors bild” och ”P.S. Min mormor dog 16 Nov. 1928 Kl 1/2 5 e.m.” Flickans beskrivning av brevet ankomst och känslorna vid öppnandet och skildringen av besöket som hon gjorde med sin moster på Stockmann, ger tillsammans med hennes ”P.S.” intrycket av en spontan brevskrivare som i förtroende berättar för Lagerlöf om sina förhållanden. Flickan hade tidigare skrivit ett brev till Lagerlöf på nyårsafton 1929 där hon tackade för *Nils Holgersson* som hon hade fått av sin moster i julklapp. Det är möjligt att det i samband med detta brev hade formulerats en önskan om det foto som hon senare tackar för i sitt nästföljande brev. I det första brevet berättade hon att hon var elev vid Tyska skolan i Helsingfors, vilket kan ge en förklaring till hennes syntax och vid några tillfällen bruket av versal vid substantiv samt vissa stavningar av enskilda ord.

Om Lagerlöfs foto berättas det i flera brev från Finland. Exempelvis skriver en flicka att hon bär en medaljong med ett foto på Lagerlöf som hon har klippt ur en tidning. En annan flicka ber om ”ett fotografi, som jag ständigt kunde hava på mitt skrivbord”. Foton av Lagerlöf hängde också i klassrummen i skolor i Finland. Hos tredje klassen i svenska småskolan i Kotka hängde ett antal bilder på Lagerlöf, och särskilt ett foto och dess historia framhålls av flera elever. En pojke skriver: ”Tack för fotografiet som Tant Selma skickade på 70årsdagen för tio år sedan.” Eleverna hade ärvt fotot av tidigare elever. Av de bevarade breven framgår att en korrespondens pågick mellan skolan och Lagerlöf under minst femton år, åtminstone mellan 1923 och 1938. Att det hade skickats fler brev till Lagerlöf under den aktuella perioden, vilka av någon anledning inte har sparats, går att utläsa i några av breven, likaså att Lagerlöf själv skrev till barnen och hade skickat minst ett foto.

Lagerlöf sände också sina romaner på önskan från barnen och ibland kom romanerna utan att barnen hade bett om dem. Barn skickade tackbrev för böcker de hade fått och tackade även för böcker av Lagerlöf som de hade läst. Här kan nämnas det tackbrev som tjugotvå pojkar i femte klassen vid Nya Svenska Läroverket i Helsingfors signerade med sirliga namnteckningar i december 1920:

Till Selma Lagerlöf

Då vi läste Eder biografi över Topelius, grepos vi alla av ett oemotståndligt begär att få tacka Eder. Vi tjustes av Eder förmåga att växa Er in i skaldens själ. Först nu tack vare Er, kunna vi rätt uppskatta honom. Och framför allt äro vi tacksamma för den varma djupa förståelse Ni visade vårt land.

I detta läroverk lästes Lagerlöfs biografi över Topelius från 1920, *Zachris Topelius. Utveckling och mognad*, och eleverna tackar författaren på ett högravande sätt med smickrande formuleringar. Det är tveklöst att eleverna vänder sig till en författarcelebritet och det troliga är att detta har skett med lärarens goda minne. Brevet står i tydlig kontrast till brevet från flickan i Helsingfors som spontant berättade om känslorna vid öppnandet av brevet från Lagerlöf, vid inköpet av fotoramen i varuhuset och som gav upplysningar om datum och tidpunkt för sin mormors död. Pojkarna ger visserligen också uttryck för känslor, men de är närmast av retorisk karaktär och inte deras spontana känslor.

Det fanns ett sällskapsspel om Nils Holgerssons resa genom Sverige. Det var ett tärningsspel med en stor spelplan med Sveriges karta på vilken man flyttade sina spelpjäser mellan orter. Spelet var populärt i hemmen i Sverige och ett av breven från Finland visar att det även spelades där. En pojke från Helsingfors berättar i ett brev, skrivet på annandag jul 1912 om julen och att familjen roade sig med sällskapsspel: "Min systerson Gunnar har erhållit spelet 'Nils Holgerssons resa genom Sverige', vilket mycket intresserar honom; han läser boken 'Nils Holgerssons resa' för tredje gången. Pappa och vi alla spelade många gånger med Gunnar."

Det svenska sällskapsspelet nådde således Finland och bidrog till att öka kunskapen om *Nils Holgersson*. Också tidningar från Sverige gav

näring åt intresset för Lagerlöf i Finland, likaså finländska tidningar. Barnen ger inte många upplysningar om namnen på de tidningar där de har läst om Lagerlöf, särskilt inte dagstidningar. Endast tre tidningar omnämns med namn och dessa förekommer i flera brev. En av tidningarna, *Julstjärnan*, var en barntidning som utgavs i Finland inför julhelgerna. I *Julstjärnan* 1921 publicerades en artikel under rubriken "Selma Lagerlöf, sagoberättarnas drottning". Den var illustrerad med ett porträtt, ett foto på Lagerlöf vid skrivbordet, samt ett foto från hennes hem Märbacka. I artikeln presenterades även några av hennes mest kända verk. De övriga två tidningarna, *Idun* och *Veckojournalen* utgavs i Sverige. Båda tidningarna var avsedda för vuxna och vände sig särskilt till kvinnor. Det rika bildmaterialet från Lagerlöfs hem i Falun i *Idun* 1902 har inspirerat inte bara flickan i Tammerfors, utan även andra. Hemma hos-reportage fanns också i något nummer i senare årgångar och där förekom även Märbacka. *Veckojournalen* hade likaså bildreportage: "Det skulle vara mycket roligt, om jag någon gång kommer till Sverige, allt så Tants vackra hem Märbacka av vilket jag sett bilder i 'Idun' och 'Vecko-journalen'", skriver en trettonårig pojke i ett brev från Helsingfors 1933. Lagerlöfs besök i Finland 1912 och hennes högtidstal på Runebergsdagen hade barn läst om i pressen, men vilka tidningar de hade läst berättas däremot inte. Flickan i nästa exempel var inte gammal vid tillfället för besöket och hon skrev 1919:

Jag var helt liten då Fröken var rest hit till Finland. Jag bodde då på landet, så jag blev ej i tillfälle att se Fröken. Men jag kommer ihåg, med vilket intresse jag följde med i tidningarna hur Fröken blev emottagen och hyllad. I flere veckor gick jag blott och tänkte på Fröken.

Minnen berättas och beundran för Lagerlöf vet inga gränser hos en annan flicka, som inleder sitt brev: "Så lycklig ni gjorde mig, Selma Lagerlöf! Jag vågade inte tro, jag vågade inte hoppas, jag vågade bara längta. Men jag borde ju veta att ni är god och full av kärlek till alla människor." Hela brevet är en hänförd hyllning till Lagerlöf där flickan använder starka uttryck. Hon upplyser inte om hur gammal hon är, men brevet är daterat "Helsingfors. Hagasundsg. 2. 11.3.1914". Hon återger sina känslor vid Lagerlöfs tal på Runebergsdagen:

Jag minnes er ju så väl från den gången ni var här och talade om vår egen skald Tavastjerna; ur edra ögon strålade icke blott alla gamla sagor och sägner emot en. Utan även godhet och kärlek och ömhet för allt som lever. Ni är så rik, Selma Lagerlöf.

Flickans brev röjer hennes föreställningar om den stora författarpersonligheten och sagoberätterskan, men hon berättar inte om någon tidningsläsning. Delar av hennes brev återges här eftersom det är representativt för en grupp flickor och pojkar som hänger sig åt känslamma hyllningar med högstämda uttryck. Sådana hyllningar förekommer i brev från både Finland och andra länder.

BARNEN OCH NILS HOLGERSSON

Det inledande citatet från klassbrevet i Kymmene bruks svenska samskola sätter fokus på några återkommande drag som förekommer i hela barnbrevsamlingen. På ett sätt som är signifikant för många brev börjar eleverna direkt efter hälsningsfrasen med att tacka Lagerlöf för den roliga boken *Nils Holgersson*. I brevets första mening möter vi tre frekventa teman, nämligen boken *Nils Holgersson*, ”rolig bok” och ”tack”. Boken *Nils Holgersson* är det verk som nämns oftast i barnbrevmaterialet och även om andra verk tas upp sker detta i ringa omfattning. Bokens centrala plats i det innehåll som kommuniceras i breven utgör därför det största temat. *Nils Holgersson* var redan vid Lagerlöfs bortgång 1940 översatt till 23 målspråk.¹³ Läsningen av *Nils Holgersson* kan ha varit frivillig, men ofta var den initierad av någon vuxen och i skolan kunde den vara påtvingad som ett moment i undervisningen. Det var således ett stort antal barn i många länder som läste boken, inte endast i hemmen. Boken förekom även i skolornas undervisning i Amerika, Danmark, Finland, Spanien och Tyskland med flera länder.¹⁴

”Rolig bok”, som är det andra temat, skriver barnen ofta. Att de uppfattar *Nils Holgersson* på detta sätt kan ha åtminstone två skäl. Det första skälet kan belysa brister i skolans vanliga läsning,

13. Afzelius, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige av Selma Lagerlöf*, s. 28–47.

14. Ulfgard, *Nils Holgersson tur & retur*, s. 62.

nämligen att den ofta var ensidigt faktainriktad, fantasilös och inte tillräckligt stimulerande. För Sveriges vidkommande kan vi anknyta till en sedan 1850-talet pågående kritik av skolans läsning, där en från början intern skolfråga blossade upp till en offentlig, politisk diskussion under 1880-talet. Kritiken gällde i huvudsak den statligt finansierade *Läsebok för folkskolan*, vilken utkom i 10 upplagor från 1868 till 1920 med en parallellupplaga 1911 till 1951.¹⁵ En viktig aktör i debatten var Ellen Key som tog upp frågan och gav inspiration med sin banbrytande pedagogik i boken *Barnets århundrade* (1900).¹⁶ När Sveriges allmänna folkskollärareförening kontaktade Lagerlöf för sitt läseboksprojekt fanns ett behov av förnyelse mot bakgrund av missnöje och frustration. I Finland fanns som läsebok i folkskolan *Boken om Vårt Land* (1875) av Zacharias Topelius. Boken var uppskattad, vilket också framkommer av flera brev från barnen i Finland. Den översattes till finska 1876 och fick mycket stor spridning och bearbetades och uppdaterades kontinuerligt. Det sammanlagda antalet upplagor var 20 på svenska och 53 på finska. Boken användes i folkskolan fram till 1940-talet.¹⁷ När de finländska barnen finner *Nils Holgersson* vara en rolig bok, gör de det mot bakgrund av *Boken om Vårt Land*. Flera av barnen bör även ha läst, i skolan eller i hemmet, *Fältskärens berättelser* (1851–1866), *Sagor* (1847) och *Läsning för barn* (1865–1896) av Topelius samt verk av Johan Ludvig Runeberg. Dessa verk utgjorde en viktig del av barnens läsning, men därmed inte sagt att barnen uttryckte att de fann böckerna tråkiga när de uttryckte att de tyckte att *Nils Holgersson* var rolig. Läsningen av dem utgör en del av deras litterära erfarenhet och är den referensram mot vilken eleverna stämmer av sin läsning av nya verk.

Det andra skälet till att skolläseboken uppfattades som rolig hittar vi i boken *Nils Holgersson*. Lagerlöf själv var mycket medveten om hur hon utnyttjade skönlitterära konventioner för förmedling av skolnyttiga fakta. Hennes erfarenhet av skola och undervisning

---

15. Ibid., s. 33–37.

16. Ellen Key, *Barnets århundrade* I–II, Stockholm: Bonnier 1900.

17. Jennica Thylin-Klaus, ”Topelius och rättstavningen i *Boken om Vårt Land*”, Pia Forssell & Carola Herberts (red.), *Författaren Topelius – med historien mot strömmen*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Appell Förlag 2019, s. 325, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-469-0>.

var tillförlitlig, hon var utbildad lärare och hade tjänstgjort i yrket under tio år och hon valde själv det litterära framställningssättet mot bakgrund av sin kompetens inom såväl undervisning som litterärt skapande. Hennes intention var att skapa en okonventionell skolläsebok som tillfredsställde barnens behov av fantasi. Boken kan, menar jag, betraktas som en genrehybrid.¹⁸ Forskningen kring bokens genrer kan sammanfattas med att boken kvalificerade sig både som en läsebok för folkskolan, genom att förmedla ett tydligt kunskapsstoff och ge medborgarfostran, och som ett skönlitterärt verk som tillvaratog flera av barnlitteraturens genrer genom att utnyttja sagoformens konventioner och använda sig av äventyrsberättelsen, robinsonaden och fantasygenren.¹⁹ Boken kom, när den lästes i översättning i andra länder, att uppfattas som en barnbok av sagokaraktär. Adaptationer gjordes, liksom strykningar i stoffet och avlägsnande av geografiska namn. Jaana Jokinen har i sin forskning funnit att ortnamnen i originalutgåvan uppgår till över 500.²⁰

Att barnen tackar, det tredje temat, kräver, mot bakgrund av bokens popularitet och spridning och dess positiva mottagande, ingen större förklaring. Det kan bara påpekas att det är troligt att det i många fall har funnits en vuxen i närheten som har uppmanat barnen att tacka.

BARNEN BERÄTTAR OM SIN LÄSNING

Brevskrivningen kunde vara spontan, vilket förekom i skolan, men det spontana skrivandet skedde företrädesvis i hemmen. I hela barnbrevsamslingen förekommer regelbundet samlingar av individuella brev från skolklasser där en förlaga, ett modellbrev tydligt framträder i breven. Från Finland finns endast sex brev av detta slag och de skrevs i tredje klassen i svenska småskolan i Kotka inför Lagerlöfs åttioårsdag 1938. Dessa har i jämförelse med liknande brev från andra länder förhållandevis större individuell prägel och självständighet, även om en förlaga eller möjligen ett antal stödord på svarta tavlan är uppenbara.

18. Ulfgård, *Nils Holgersson tur & retur*, s. 45–64.

19. *Ibid.*, s. 64.

20. Jaana Jokinen, "Nils Holgersson flyger till Finland. Boken, översättningen och namnens roll", *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 226, 2006:2, s. 115.

Jag kommer att återkomma till breven från Kotka inför Lagerlöfs åttiöårsdag och lyfta fram elevernas självständiga berättande.

Undervisningssituationen är inte bara explicit framskriven med beskrivningar från klassrummen, som är fallet i Kymmene bruks svenska samskola där undervisningen sker genom högläsning medan eleverna tränar stilskrivning. Undervisning blir även synlig på andra sätt, exempelvis genom de stereotypa formulerade breven efter en förlaga. Skolbreven representerar spännvidden mellan kreativ elevaktivitet och styrning med lärarkontroll. Generellt kan påpekas, att det förekommer en del barnbrev från både hem och skolor där en vuxens språk och tankar lyser igenom. Många barn är dock själva goda skribenter och kan formulera sig väl, de har en vacker piktur och de tankar som de förmedlar gör intryck av att vara autentiska.

I brev som är skrivna i hemmet kan det framgå att *Nils Holgersson* har lästs i skolmiljö och på så sätt blir undervisning också synlig i dessa brev. Beskrivningar av vad som föregår i klassrummen kan handla om att lärare har tagit upp Lagerlöfs författarskap eller om läsning av *Nils Holgersson*. Ett exempel är en trettonårig pojke som i sitt hem i Helsingfors skriver att "[i] skolan hava vi läst högt 'Nils-Holgerssons resor' och ritat bilder till densamma". Från Borgå skriver en tolvårig pojke 1923: "Snälla Tant Lagerlöf! Av min lärare och flera andra personer har jag hört berättas om sagoberättarnas drottning i Sverige, Selma Lagerlöf" och av inledningen i ett brev från Kyrklätt framgår att det handlar om skolläsning när en tioårig flicka skriver från sitt hem 1927:

Snälla Tant Lagerlöf. Jag är en liten flicka på andra sidan Bottenhavet, från Finland. Jag har läst många berättelser som Tant skrivit bl.a. 'Nils Holgersons underbara resa genom Sverige'. Den var mycket trevlig och vi hade alla roligt då vi läste den.

Båda barnen använder hälsningsfrasen "Snälla Tant Lagerlöf" och denna hälsning är bland de mest förekommande. Mer formella hälsningar inleder också breven från Finland: "H. Doktor Lagerlöf", "Doktor Selma Lagerlöf", "H. Fröken Selma Lagerlöf", men även mer informella och förtroliga: "Kära Tant Selma!". Pojken i Borgå använder "sagoberättarnas drottning" när han syftar på Lagerlöf,

och det är möjligt att han hämtat denna benämning i julnumret av *Julstjärnan* 1921. Det närliggande "sagoberätterskan" var ett epitet som under lång tid fästes vid Lagerlöf, det brukas fortfarande i vissa sammanhang och uppfattas oftast som förminskande, inte som erkännande. Vid tiden för pojken brev var epitetet hos allmänheten ett uttryck för uppskattning.

Flera barn tar upp att *Nils Holgersson* är en lärorik bok. En flicka, tio år gammal, berättar på nyårsdagen 1929 från Helsingfors om hur glad hon blev för *Nils Holgersson*, som hon fått av sin moster i julklapp. Hon har nu läst ut boken och sörjer att den är slut, men planerar att "läsa hela boken ännu tre gånger igenom, så vacker är den". Hon uppskattar att hon har lärt sig "nästan hela Sveriges Geographie" i boken. Liknande intryck har två kusiner som skriver från Hangö några dagar efter nyår och berättar om sin läsning av *Nils Holgersson*. De tycker att boken är mycket trevlig och särskilt framhåller de att det är "så roligt att Nils Holgersson har bilder, ty nu har vi fått lära oss så mycket mer om Sverige än vi annars skulle ha gjort".

Likt eleverna i Kymmene bruks svenska samskola, som hade det ledsamt efter avslutad läsning av bokens första del och berättar om hur de suttit i spänning för hur det skulle gå för lilla Tummetott, redogör även andra barn för spänning och fascination. Från Åbo anlände ett litet brev i februari 1907 i skrivstil med väl formade lite valhänta bokstäver. Brevet vittnar om liknande känslor:

Snälla tant Lagerlöf!

Jag är en liten finsk gosse. Nu har jag just fått slut den roliga boken Nils Holgerssons resa genom Sveriges rike och jag tycker så mycket om den. Därför frågar jag nu om tant Lagerlöf inte vill vara så snäll och snart skriva den andra delen. Jag har hört att den skulle komma ut först nästa jul och jag vet ej huru jag skall kunna vän-ta så länge. Manne Tummetott blir människa igen?

Förutom att visa Lagerlöf sin uppskattning ger pojken uttryck för sin längtan efter bokens fortsättning, men han har även en fråga som han vill få svar på: Är det möjligt att Nils Holgersson kan bli människa igen? Det är en allvarlig fråga och troligen också bekymmersam. Att pojken ställer en sådan fråga visar att han vid sin läsning har gått in i

fiktionen och han röjer att han har del i bokens föreställningsvärld, att han intellektuellt och emotionellt med Judith A. Langers begrepp har ”stigit in i en föreställningsvärld”, en litterär sådan.²¹ Att Tummetott ska återgå till att vara människa är också något som eleverna från Kymmene bruk tar upp, fast de utgår från att det ska ske: ”Mest nyfikna var vi på hur han skulle bli människa igen.” Men för pojkens del handlar det inte om hur detta ske utan om det över huvud taget ska ske. Av flera brev framgår att man väntar på den andra delen av *Nils Holgersson*. För pojken i Åbo var det en lång väntan innan utgivningen, medan boken redan fanns att tillgå för eleverna i Kymmene bruk. Det gällde bara att den anskaffades, men det hade eleverna kanske inte vetskap om. Så var fallet även för eleverna i tredje klassen i svenska småskolan i Kotka som skrev i oktober 1923:

Snälla Tant!

Låt Nils Holgersson snart resa över Finland för vi längta så efter den boken för att få veta huru det gick med resan. Men var inte så dyr med den. Vi äro 29 tredjeklassister i svenska småskolan och längta så rysligt efter den. Hälsningar från oss alla och vår skoltant. Vi har alla tillsammans skrivit brevet.

Men alla brev som skrivits från eller om skolan handlar inte bara om läsning eller om *Nils Holgersson*. I sviten av brev från Kotka till Lagerlöfs åttioårsdag i november 1938 berättar eleverna glatt om sina göromål i skolan och om sin fritid. Eleverna går i tredje klassen och är nio år gamla och skolan är en samskola med sju flickor och sju pojkar i samma klass. Någon elev har inte kommit ihåg att gratulera, men de flesta har fått med detta från den förmodade listan med stödord. Eleverna berättar pliktskyldigt om klassens läsning av *Nils Holgersson*, att den är så rolig och att de läser nästan varje timme i boken, därefter blommar de ut i egna redogörelser om sin vardag. En pojke berättar om träslöjden: ”[J]ag har sågat en bricka, en hund en gris, och ett par klädhängare, och två skärbräden, och jag håller nu just på att säga en mjölnare, som ser så rolig ut, att jag gärna skulle skicka

---

21. Judith A. Langer, *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*, Göteborg: Daidalos 2017.

den till Dr. Lagerlöf." Vad flickorna sysslar med på fritiden framkommer i en flickas beskrivning: "Vi har en syförening det är K.F.U.K. barnsyförening. Sedan ska vi ha en basar och peningarna som vi får skickar vi till Ritola barnhemmet i Lappland." Det berättas också om kamrater och särskilt om en som är berest. Han förekommer i flera brev. "En pojke i vår klass, som heter Börje Nilsson har varit i Stockholm härifrån Kotka. Han har också varit i Danmark den där Börje Nilsson", berättar en av flickorna. Merparten av eleverna avslutar sina brev med en inbjudan till en kommande julfest, bland annat pojken som beskrev sina slöjdalster: "Dr. Lagerlöf skulle vara så snäll och komma till julfesten men när tant bor så långt borta i Sverge. Men det vara roligt om tant skulle bo här i Kotka." De flesta eleverna har inlett sina brev med variationer av hälsningsfrasen "Doktor Lagerlöf", troligen enligt stödorden. Allt eftersom elevernas brev har tagit form har tonen blivit mer personlig och de individuella avvikelserna har fått utvecklas.

Nils Holgersson uppfattas av många barn som en spännande bok och den engagerar ofta sina läsare. De kan leva sig in i boken så starkt att de upplever det som skildras som en del av verkligheten, vilket skett i följande exempel. År 1907 skrev en åttaårig flicka från sitt hem i Nådendal på ett dubbelvikt dekorerat brevark:

Nådendal den 1 maj.

Snälla Tant

Jag har läst Nils Hålgersson och jag är så ledsen på Tummetott när han inte har slanten att köpa för och rädda staden Vineta. Jag sku villa veta när den nästa gång kommer upp. Jag och mina barn ska fara dit och ha pengar i fickan och rädda staden.

Jag heter Karin Bergqvist och bor i Nådendal Finland och är 8 år gammal.

Min mamma och syster Ingeborg samt Saimi beder hellsa.

Det är kapitel XIV "Två städer. Staden på havsbotten" som har fånglat flickan så djupt att hon blivit ledsen. I skildringen får Tummetott uppleva något som endast sker vart hundra år, att staden Vineta under en timmes tid stiger upp från Östersjöns botten. Sedan sjunker

den återigen ner på havsbotten såvida inte någon levande varelse köper något från köpmännen i bodarna som finns längs med stadens gränder. Aldrig en så obetydlig slant kan rädda staden. Tummetott har lyckats komma in i Vineta och under sin timme i den vackra och välmående staden har han sprungit omkring och imponerats av allt han fått uppleva och försäljare har bjudit ut sina varor åt honom men han saknar pengar, det är tomt i fickorna när han vittjar dem. På en flygsandskulle på stranden har han, strax innan Vineta reste sig ur havet, stött på ett slitet, ärgat kopparmynt, men det var så obetydligt att han inte brydde sig om att plocka det med sig.²²

I detta sammanhang och inom fiktionens ramar har flickan blivit ledsen och hon har fattat ett beslut. Det är hon och hennes barn som ska rädda Vineta och nu skriver hon till Lagerlöf för att ta reda på när staden reser sig ur havet nästa gång så att hon kan vara på plats. Att Vineta stiger upp ur havet och att händelserna utspelar sig i en bok, glömmet flickan och hon lever sig in i fiktionens föreställningsvärld och placerar sig själv inom denna. Det är en liten bedrift av en så ung flicka att skriva detta brev. Med prydligt präntade bokstäver i skrivstil fångar hon sina känslor och delger Lagerlöf sina föresatser. Trots de åldersadekvata stavfelen och den något knapphändig informationen på några punkter, förmedlar hon hur hon ämnar agera. Det finns spår av en vuxens hand, eller möjligen är det systemens, genom att det har markerats att "steden" och "hellsa" är felstavade och det har tillfogats "mina" vid "mina barn". Flickan har inte tagit hänsyn till alla markeringar. Den hjälpande handen har dessutom lämnat flera små oegentligheter utan markering, exempelvis stavfel som "Snälla", och heller inte haft synpunkter på det något svårtolkade "barn", som endast korrigerats med "mina".

En annan form av fiktionskvarhållande efter avslutad läsning möter vi hos en pojke i Åbo i november 1912:

Och vet Fröken, vad jag ännu har hört? Jo, att Nils Holgersson kanske skall komma att företa en resa hitöver till Finland. Ack, vad vi skulle vara lyckliga över att få emottaga honom! Och äventyr och roligheter av alla slag skall han inte heller sakna. Tänk bara på Storkyro åker och

22. Selma Lagerlöf, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, kapitel XIV, Stockholm: Bonniers förlag 1906.

Limingo äng, som ej ha sin like i längd eller bredd, tänk på Aavasaksa, där midsommarsolen inte går ned, på Sampo Lappelill, Pallastunturi och Torneå, på Roine och Saimen och på Finlands heliga flod Aura, domkyrkan och slottet!

Här för pojken sagans Nils Holgersson ut ur fiktionen rakt in i Finlands natur och in i stadsbebyggelsen i Åbo, staden där pojken bor, och han anknuter till en annan sagopojke, Sampo Lappelill från Topelius saga med samma namn (1860) med vilken Nils Holgersson har flera likheter. Pojken låter fiktionens Nils Holgersson uppehålla sig i en miljö som utgör en del av verkligheten samtidigt som han anknuter till ett mytologiserat finländskt landskap som han kan ha mött vid läsningen av Topelius. Berättartekniskt kopierar pojken Lagerlöf, som i *Nils Holgersson* ofta ur Tummetotts fokalisering berättar och undervisar om både stad och land. Pojken är trygg och säker i sin roll när han skriver, men om han är klar över vad han gör eller om det är en påverkan som han inte är medveten om, är omöjligt att avgöra. Han har tillit till att Lagerlöf är med på tilltaget att skriva som han gör eftersom han fyller inte mindre än åtta tätt skrivna brevsidor, om än alla sidor inte följer mönstret i citatet ovan. Hans fortsättning lyder: "Vilken massa av sägner och berättelser sväva icke över dessa trakter, bara någon funnes, som såge dem och toge vara på dem." Kanske tänker pojken på sin egen förmåga, att han kan vara lämplig att förvalta detta arv. Han har nämligen anförtrott Lagerlöf att han skriver poem och berättelser och har medskickat fem sidor med dikter utöver det långa brevet. Pojken hade önskat att han hade hunnit skriva färdigt sina berättelser och beklagar "att de ännu icke äro resfärdiga". Han sände sina dikter, inte för bedömning eller med någon bön om goda råd som flera barn i det stora brevmaterialet har gjort. Han berättar att dikterna är tillsända som tack.

LÄSNING AV ANDRA VERK: LAGERLÖFS OCH ANDRA FÖRFATTARES

Som tidigare nämnts har *Nils Holgersson* en klar dominans bland de verk som nämns i barnens brev, men andra verk av Lagerlöf var också populära. *Gösta Berlings saga* (1891) har en framskjuten plats bland dessa och i flera brev återges delar av innehållet, naturskildringarna

efterbildas och det ställs frågor om hur det går i fortsättningen. Som resmål i Sverige nämns Värmland och sjön Löven, vilka skildras i romanen. Det förekommer att omläsningar av romanen tas upp: "Gösta Berlings saga har jag läst två gånger och tyckte än mer om den efter den andra läsningen", skriver en pojke från Svenska Reallyceet i Åbo i november 1911.

Efter läsningen av romanen kunde man behöva reda ut hur det egentligen gick för personerna som den handlade om:

Kära tant Selma Lagerlöf! Jag har just slutat att läsa 'Gösta Berlings saga', men har inte kunnat komma på det klara med, huru det blev med kavaljererna. Är de Ekeby? För grevinnan Elisabeth tillbaka till Italien och vad blev det av Gösta Berling själv?

inleder en flicka i Pellisenranta ett sex sidor långt brev i augusti 1925. Flickan kvarhöll fiktionen och kunde inte släppa taget om den. Otåligt ville hon veta vad som hände och i slutet av brevet återvänder hon till sina frågor: "Jag skulle glädja mig så mycket om Ni 'någon gång i tiden lång', då Ni har tid, ville vara så vänlig och berätta åt mig vad det blev av kavaljererna och i synnerhet Gösta Berling." Det är uppenbart att flickan ville ha svar på sina frågor och att hon även var väl medveten om att Lagerlöf var en upptagen kvinna.

Bland verk som nämns vid sidan om *Gösta Berlings saga* finns *Jerusalem I-II*, "Flykten till Egypten" (1899), "Legenden om julrosen" (1908) samt *Körkarlen* (1912). På annandag jul 1912 tackade pojken i Helsingfors, som tidigare nämnts i samband med sällskapsspelet om Nils Holgersson, Lagerlöf för att hon hade skickat honom ett exemplar av *Körkarlen*:

Bästa Tant!

Tack för Tants stora vänlighet att skicka till mig *Körkarlen*. Då Pappa lämnade boken först på julaftonen åt mig, var det en stor överraskning för mig att jag fick den. Det ska bli mycket roligt att läsa den.

[...]

Önskande Tant ett gott nytt år tackar jag slutligen för Tants vänliga ord på *Körkarlens* titelblad.

Med tacksamhet

Sven Sjöblom

Det är uppenbart att pojken har fått en julklapp som han gläder sig över och att pappan har medverkat till överraskningseffekten. Lagerlöf har skickat sin senaste roman, utgiven samma år, till pojken. Det är troligt att det tidigare har förekommit någon form av kontakt mellan familjen och Lagerlöf och det är möjligt att pojken själv har skrivit till Lagerlöf och bitt om boken. Att Lagerlöf skrivit en personlig hälsning på försättsbladet visar på hennes engagemang. Hos pojken finns en föreställning om att det är Lagerlöf själv som har skrivit hälsningen och skickat boken. Denna föreställning delade han med de flesta barn som har tackat för olika saker som de har fått av Lagerlöf. I själva verket hade Lagerlöf anställt flera sekreterare som avlastade henne genom att överta en del av hennes stora svarsbörd. Brev från barnen önskade hon emellertid i det längsta själv besvara, och när hon inte hann gav hon tydliga anvisningar till höger på brevkans övre hörn om vad som skulle skrivas och skickas.

Även om romanen *Jerusalem* berättar flickan i Pellisenranta i sitt brev. Hon har läst den första delen och blivit djupt gripen. Hon har dock problem med att få tillgång till romanens andra del: ”Den andra var alltid utlånad ur skolbiblioteket och jag har ej kunnat få den av någon annan.” Näs-familjerna, vars öden man får följa i romanens två delar, har hon även mött på film: ”För flera, flera år se’n, såg jag på levande bilder ’Ingmarssönerna’.” Vad flickan har sett är den stumfilm som Victor Sjöström regisserade 1919, där han utgick från inledningskapitlet i *Jerusalem* del I. I brevet är det uppenbart att flickan önskade att läsa den andra delen av romanen, men lika uppenbart är att hon inte bad Lagerlöf att skicka henne något exemplar. Hennes personliga önskan till Lagerlöf var att få svar på frågorna som gällde hur det gick för kavaljererna och grevinnan Elisabeth.

Medan flickan i Pellisenranta minns stumfilmen om Ingmarssönerna, minns en pojke i Helsingfors några teaterstycken när han skriver i maj 1920:

Jag har sett ”Dunungen”, ”Herr Arnes penningar”, ”tösen från stormyrtorpet”, Alla dessa äro rysligt fina, men bäst tycker jag om ”Herr Arnes penningar.” Av tacksamhet för all den glädje som dessa teaterstycken berett mig, har jag känt mig kallad att på hjärtligaste tacka tant Lagerlöf

från en liten finländskgosse
st. Robertsgatan 25
Henrik Grönlund

De båda barnen hade således inte bara läst Lagerlöfs texter utan även mött dem i dramatiserad form på filmduken och på teaterscenen. Filmens medium var följaktligen inte obekant och teaterbesök var heller inte något främmande för just dessa barn vars omständigheter möjliggjorde sådana nöjen på 1920-talet. Barn berättar också gärna om andra svenska författare som de har läst och då tar de upp Verner von Heidenstam och Esaias Tegnér, dock utan att nämna några av deras verk. Men främst är det två finländska författare som förekommer, nämligen Johan Ludvig Runeberg och Zacharias Topelius. De verk som omnämns är *Fänrik Ståls sägner* och *Boken om Vårt Land*. Av flera brev kan man utläsa att Topelius är uppskattad och uppfattad som barnens egen författare. Inför Lagerlöfs åttiöårsdag, som inföll den 20 november 1938, avsändes ett brev från ”andra klassen” i Brändö Svenska Samskola. Eleverna, som vid tillfället läste *Nils Holgersson*, tyckte att:

Tant kan berätta så bra. Det kunde också farbror Topelius, som Tant kanske hört talas om. Vi sända här en bild av hans staty i Helsingfors, och på baksidan av kortet står våra namn. Berit har textat brevet, för hon skriver bäst i klassen.

Berit har textat jämnt och vackert och klassen hade skäl att vara nöjd. I valet att skicka en bild av Topelius staty kan man utläsa en stolthet över denne finländske författare hos eleverna. Det har förmodligen varit ett vykort eftersom eleverna har skrivit sina namn på baksidan. Bilden finns dessvärre inte bevarad i brevet. Även en tillgivenhet för Topelius, eller i varje fall en förtrogenhet med honom, menar jag går att utläsa i benämningen ”farbror Topelius”. Topelius betraktades som hela Finlands sagofarbror vid tiden då brevet skrevs. Det finns bevarat ytterligare ett vykort i det stora brevmaterialet där barn har skickat en bild av en av hemlandets stora författare. Vykortet är odaterat och kommer från en ung flicka i Tyskland. Motivet utgörs av J.H.W. Tischbeins välkända målning ”Goethe in der Campagna”.

Eleverna i Brändö Svenska Samskola var något osäkra på om

Lagerlöf hade kännedom om Topelius. Att Lagerlöf själv nämnde honom som en av sina förebilder när hon skrev *Nils Holgersson* är inget som elever i andra klass behövde ha kännedom om och deras osäkerhet är befogad. Forskare har även funnit influenser från andra författare, men själv ville hon göra gällande att endast *Boken om Vårt Land* och Rudyard Kiplings *Djungelboken* hade varit hennes inspirationskällor. Topelius kände hon väl till och inte minst genom sitt arbete i Svenska Akademien hade hon fördjupat sig i hans liv och författarskap. Den 20 december 1918 hade hon hållit ett minnestal över Topelius vid Svenska Akademiens högtidsdag. Hon hade även för Akademiens räkning skrivit en minnesteckning över Topelius, vilken hon utvecklade till en biografi, tidigare nämnd i samband med ett av barnens brev. Den blev en bästsäljare i julhandeln.²³ Inte heller högtidstalet eller biografien behövde eleverna ha vetskap om, dessa låg ju långt borta från åttaåringarnas värld och hade varit aktuella omkring tjugo år tidigare.

NILS HOLGERSSON, TOPELIUS, RUNEBERG OCH NATIONELL IDENTITET

Bland Sveriges folkskollärare var förhoppningarna stora om att *Nils Holgersson* med sin fosterländska anda i skildringarna av Sverige skulle verka för en nationell identitetskänsla, vilket den också gjorde. Genom boken spreds nationell känsla även till andra länder vilket konstateras av Bjarne Thorup Thomsen i en studie över *Nils Holgersson*: "[...] tekstens nationale fokus har vist sig at have en grænseoverskridende, global appel", och av samma mening är Björn Sundmark som ser hur boken "provides a blueprint for the conception of any nation". Att skönlitteratur och tidningar bidrar till föreställningen om nationell gemenskap framhålls även av Benedict Anderson: "The birth of the imagined community of the nation can best be seen [...] [in] the novel and the newspaper."²⁴ Barnbrevsamlingen bekräftar *Nils Holgerssons*

23. Nordlund, *Selma Lagerlöf*, s. 291.

24. Bjarne Thorup Thomsen, *Lagerlöfs litterære landvinding. Nation, mobilitet og modernitet i Nils Holgersson og tilgrænsende tekster*, Amsterdam Contributions of Scandinavian Studies 3, Amsterdam: Scandinavisch Instituut 2007, s. 10; Björn Sundmark, "Of Nils and nation. Selma Lagerlöf's *The Wonderful Adventures of Nils*",

gränsöverskridande funktion, att barn i samband med sin läsning ger uttryck för känslor för den egna nationen och även för sin hembygd. Det finns tydliga brevxempel från Danmark efter återföreningen av Sønderjylland med Danmark 1920 och från Tyskland under 1930-talets lågkonjunktur. Även breven från Finland påvisar liknande samband exempelvis vid läsningen av *Boken om Vårt Land*. I ett brev från en pojke i Borgå i november 1923 lyfts särskilt Runeberg fram:

Jag har läst nästan alla arbeten av Runeberg, Tegnér och Topelius, och i dem funnit mycket att lära: främst gudsfruktan och fosterlandskärlek. [...] Jag älskar mitt land i all dess armod och fattigdom. [...] Jag älskar ock alla dess söner och döttrar, främst mina svenska stamfränder såväl i Finland som i det gamla moderlandet Sverige, Tant Lagerlöfs eget kära hemland. Mången gång har jag läst J.L. Runebergs "Vårt land", mitt kära Finlands nationalhymn. Då har jag ofta tänkt, att aldrig vill jag övergiva Finland, utan här vill jag leva och här vill jag dö.

Pojken ger uttryck för sin kärlek till fosterlandet, stamfränderna och moderlandet och det sker under inflytande av tre stora skaldar. Om armod skrev inte minst Topelius, om stamfränderna har pojken läst hos Runeberg och hos Tegnér har han mött den göticistiska romantiken. De tre skalderna förmedlade fosterlandskänsla. *Nils Holgersson* tas även upp i brevet, men inte i samma högstämda ordalag. Ett mycket tydligt samband mellan *Nils Holgersson* och det egna fosterlandet finns däremot i brevet från eleverna i Kymmene bruk:

Vi lärde oss så bra känna Sveriges vackra och goda land och önskar bara, att någon lat finnpojke också skulle bli förvandlad till tomté och fara över vårt eget land, de tusen sjöarnas land.

Här framställs en önskan om en panorering från en gäsrygg över Finlands sjölandskap och eleverna vill lära sig om Finland på samma sätt som de har lärt sig om Sverige. Att det ska vara en finländsk pojke

---

International Research in Children's Literature 2008:2, s. 183, <https://doi.org/10.3366/e1755619808000306>; Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London & New York: Verso 2016 [1983], s. 24–25, <https://doi.org/10.1093/fmls/cqpor2>.

och att han som Nils Holgersson ska vara vanartig och lat, uttrycks även i önskemålet.

Barnens känsla för fosterlandet finns närvarande i många brev. De är ofta ivriga att berätta att de bor i Finland, de beskriver gärna landskapet och de nämner sin finländska identitet i sina hälsningar och i inledningen av sina brev. Uppgiften om den nationella tillhörigheten kunde ibland kombineras med ödmjukhet och underlägsenhet: ”Det är mycket djärvt av en liten obetydlig finsk flicka att våga besvära den stora svenska författarinnan”, skrev en flicka 1924. Huruvida denna hållning gäller ett ojämnt förhållande mellan nationerna eller en asymmetrisk relation mellan en liten flicka och en uppburne författare, eller båda dessa förhållanden, är en tolkningsfråga. Att kärlek till Finland visas från utomstående är uppskattat och varma tack till Lagerlöf för hennes känsla för landet förekommer regelbundet, som i brevet från pojkarna vid Nya Svenska Läroverket i Helsingfors.

Det är slående att samtida historiska skeenden inte är närvarande i de finländska barnens brev. Det finns endast ett brev från krigsåren 1914–1918 och det är skrivet i mars 1914, således innan krigsutbrottet. Möjligen kan brev ha skrivits som till följd av oroligheterna inte har kommit fram, eller så har brev som nått Lagerlöf av någon anledning inte sparats. Det var världskrig, det var till och med inbördeskrig, och det var matbrist. Detta kan i sig ha utgjort skäl för barnen att inte skriva. Bland de sparade breven finns efter drygt fyra års uppehåll ett brev från juni 1919 och därefter finns ett stort antal brev. Första världskrigets nödar med brist på livsmedel och införande av ransoner, händelserna vintern och våren 1918 med strider på Helsingfors gator (som fick till följd att barn inte fick vistas utomhus) och strider på andra platser, skildras inte heller av barnen i dessa brev. Det finns inga berättelser om att fäder tjänstgjorde som soldater eller om att mödrar ryckte in i vården av dem som skadats. Till skillnad från brev från barn i andra länder vid samma tidpunkt, där första världskriget tydligt framkommer när barnen berättar om livet och vardagen, tas händelserna inte upp i de finländska barnens brev. Av lågkonjunkturen i Finland i början av 1930-talet finns heller inga spår i breven, fast det från denna tid finns över tio brev. I barnbrev från andra länder är depressionen påtagligt närvarande. Exempelvis i Sverige finns flera utlämnande brev med skildringar av barns upplevelser

av familjens svårigheter. Inte heller nämns Finlands självständighet 1917 i de finländska breven, och någon ökad nationell medvetenhet i samband med nationsbildningen framkommer inte i dem. Barnen berättar ofta om minnen, inte minst personliga, men någon skildring av självständigheten förekommer inte. Intrycket är att de finska barnen levde i en skyddad barndomsvärld där krig och nöd inte kommenterades inför barnen, eller så bevarades minnet av de svåra åren som ett trauma som inte kunde omnämnas. Något svårare att förstå är däremot att nationens självständighet inte förekommer i breven, eftersom barnen återkommande tar upp fosterländska tankegångar och uttrycker högstämda hyllningar till nationen.

SAMMANFATTNING

Historiska och litteraturvetenskapliga perspektiv har tillämpats i denna studie om de finländska barnens brev, där inte bara läsares brev till en författare utan specifikt *läsande barns brev* – tidigare osynliga – har varit föremål för forskningsinsatsen. Därigenom har det kulturella sambandet mellan Finland och Sverige såsom det framgår i barnens brev till Lagerlöf under perioden 1903 till 1938 synligtgjorts. Studien har lyft fram de finländska barnens reception av Lagerlöfs verk och belyst barnens betydelse för upprätthållandet av Lagerlöfs kändisskap och hennes popularitet i Finland. Det framgår även att boken om Nils Holgersson hade en stark ställning hos unga läsare i Finland, från bokens utgivning fram till det sista brevet, en period på drygt 31 år, och hur läsningen av boken lockade fram en känsla för hemlandet och gav näring åt de finländska barnens fosterlandskärlek. I studien har inte minst barnen synliggjorts, inte bara deras läsning och några fragment av deras skolgång, utan också deras tankar och föreställningsvärldar. Inblickar har getts i barnens vardag och breven har öppnat perspektiv på familjers liv.

Barnen kom från olika skikt i samhället. Hela samhället är företrätt, vilket speglar skolans betydelse för barnens tillgång till litteratur och läsupplevelser och möjligheter att skicka brev inom ramen för undervisningen. Det är påfallande många pojkar som berättade om sin läsning och det framgår att några av dem var storläsare. Det var

i flera fall fråga om frivillig fritidsläsning. Samma förhållande gäller även för flickorna, vilket är mer förväntat. Både flickor och pojkar berättade utförligt om positiva läsupplevelser och visade stor uppskattning av Lagerlöf. Avslutningsvis kan pojkens brev från Borgå 1923 få illustrera något av det som avhandlats ovan:

Mottag, snälla tant, dessa rader som en gård av kärlek och tillgivenhet. Må från mig genom Tant Lagerlöf en vänlig hälsning bli sänd från Finlands uppväxande ungdom till Sveriges unga släkte. Det är på oss, vilka nu växa upp, som fäderneslandets framtid skall grundas.